

VŠECHNO ZÁLEŽÍ NA POSLUCHAČI

Rozhovor s autorem knihy Chasidské příběhy Pavlem Hoškem

PAVEL HOŠEK (nar. 1973) vystudoval teologii a religionistiku. V současné době je profesorem religionistiky na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy. Publikoval knihu *Cesta ke kořenům* (2010), věnovanou šlechtickému rodu Milnerů z Milhausenu, studii *Židovská teologie křesťanství* (2011), knižní esej o českém vlastenectví, nazvaný *Je to náš příběh* (2018), a také řadu knih, věnovaných duchovnímu rozměru krásné literatury, konkrétně literárnímu dílu J. Foglary (*Evangelium podle Jaroslava Foglary*, 2017), E. T. Setona (*Evangelium lesní moudrosti*, 2019), J. R. R. Tolkiena (*Sloužím Tajnému ohni*, 2020) a C. S. Lewis (*Cesta do Středu skutečnosti*, 2014 a *Ve víru Velkého tance*, 2021). V zatím poslední knize, vydané v roce 2022 v nakladatelství Centrum pro studium demokracie a kultury a nazvané *Chasidské příběhy s podtitulem Mezi židovskou mystikou a krásnou literaturou*, se autorovi bez nadsázky mimořádným způsobem podařilo zachytit celoživotní okouzlení chasidskými příběhy s jejich poučenou reflexí filosofickou, teologickou a literární. Výsledkem je text, který je sdílný, srozumitelný, přehledný a současně nezejednodušující.

V úvodu ke knize říkáte, že vaše cesta do světa chasidských příběhů trvá už třicet let. Jak ta cesta začala a kam vás zavedla?

Ta cesta začala v knihovně mých rodičů. Oba měli téměř sakrální vztah k literatuře a zejména k dílům židovských spisovatelů. Z atmosféry, která panovala u nás doma, jsem tak nějak vyrozuměl, že to nejdůležitější, co potřebuju vědět o životě, se dočtu v knihách Bernarda Malamuda, Philipa Rotha, Saula Bellova, Josepha Hellera, Isaaka Babela a Normana Mailera.

Nápadná přesila židovských spisovatelů v knihovně mých rodičů jistě souvisela s židovským původem mého dědečka Jiřího. O svém židovství mluvil plaše a zdrženlivě, většinou v nedokončených větách. Před koncem života mi beze slova vtiskl do dlaně žlutou hvězdu s nápisem *Jude*.

Když jsem na prahu dospělosti dostal do rukou ohmataný svazek chasidských příběhů, zatočila se mi hlava. Jakmile

jsem se ponořil do zvláštního světa těch podivuhodných historek, měl jsem pocit, že jsem se konečně po letech hledání ocitl doma.

Kdo je Shumi Berkowitz, kterého v textu často citujete?

Meira „Shumiho“ Berkowitze jsem potkal před mnoha lety na pesachovém sederu konzervativní židovské obce. Bylo to v Praze, v ulici Na Poříčí. Shumi se tehdy představil jako kuchař. A jakmile se objevil, začal vyprávět. Působil na mě

Prof. Pavel Hošek. Foto archiv.

zvláštním, těžko popsatelným kouzlem. Kdykoli se mě někdo zeptá, jestli jsem někdy potkal skutečného zázračného rabína, odpovídám: „Ano, potkal jsem Shumiho Berkowitze.“

Občas ho pozvu k nám na fakultu, aby promluvil ke studentům. Za ta léta jsem zjistil, že skoro nezáleží na tom, na jakém tématu se domluvíme, on stejně vždycky vypráví příběhy. Pokaždé stojím vedle něj, překládám jeho anglické věty do češtiny a zároveň se cítím počten a vyznamenán. Mívám pocit, že jsem se ocitl v živém proudu chasidského vyprávění. Shumiho fečnický projev je nenapodobitelný. Baví mě sledovat úžas a překvapení na tvářích studentů, když poprvé slyší jeho vyprávění.

Narodil se v Safedu, ale oba jeho rodiče pocházejí z Podkarpatské Rusi, z cha-

sidských rodin. Shumi je pro mě nevyčerpatelnou studnicí chasidské moudrosti. Zároveň vládne osobitým smyslem pro humor, takže se lidem kolem něj neustále zvedají koutky k úsměvu. Dost často při přednáškách zpívá a tančí. Ne proto, aby se předváděl jako v divadle jednoho herce. On ve skutečnosti trvá na tom, aby se studenti přidali. Nevím, jak to dělá, ale vždycky toho dosáhne. Zpívá a tančí tak, že přítomní zapomínají na zdrženlivost akademického prostředí a přidávají se k němu. Opakovaně jsem byl svědkem toho, jak se při Shumiho vystoupení najednou celá místnost jakoby naplnila světlem. Jako by se nad námi otevřela nebesa.

Zabýváte se chasidskými vyprávěními jako literárním fenoménem – i tak je ale snad možné položit otázku: v čem jsou podle vašeho názoru s křesťanským pohledem na svět kompatibilní a v čem případně nikoli?

Záleží na tom, co myslíme křesťanským pohledem na svět. Dáme-li stranou teologické abstrakce, nabízí se otázka, jaký „způsob života“ křesťanská tradice hledá. Při čtení chasidských příběhů mívám neodolatelný pocit, že „právě toto“ je míněno ve vyprávěních Nového zákona. Že právě tohle vidění skutečnosti je to, o co nakonec v Novém zákoně jde: schopnost rozeznat proroka Elijáše v zaprášeném pocestném, schopnost uvidět v plachém bezdomovci jednoho z třiceti šesti spravedlivých, díky kterým stojí svět. Mám dojem, že právě tento způsob lidskosti, tenhle „život ve znamení lásky k Bohu a k lidem“ je rozpoznávacím znamením lidí, jako byli František z Assisi nebo Jan Amos Komenský.

Rabín Zalman Schachter-Shalomi kdysi řekl, že se na své křesťanské přátele dívá jako na chasidy rebeho z Nazaretu. Ta věta mě úplně omráčila. Přiznám se, že od jisté doby se i já na své křesťanské přátele dívám jako na chasidy rebeho z Nazaretu.

Napadá mě v této souvislosti jeden příběh, zaznamenaný Martinem Buberem v knize *Chasidská vyprávění*: „Jeden učený a skoupý muž přemlouval rabiho Abrahama ze Stretyna: Říká se, že dáváte lidem tajemné léky a vaše prostředky prý jsou účinné. Dejte mi také nějaký, abych získal bohabojnost! Na bohabojnost nic nemám, řekl rabi Abraham, ale chcete-li, dám vám něco, abyste získal lásku k Bohu. To je ještě lepší, zvolal ten

muž, sem s tím! Ten lék, odpověděl cadik, je láska k lidem.“

Z autorů píšících česky je pro téma knihy nesporně zásadní Jiří Langer a jeho *Devět bran*. Odezvu na chasidská vyprávění a legendy jste ale možná našel i u některých dalších českých spisovatelů. Je tomu tak?

Autor románové balady *Nikola Šuhaj loupežník* Ivan Olbracht jezdil na Podkarpatskou Rus a její obyvatele si zamíloval. Tato pozoruhodná země „v něm našla svého básníka“. Býval ubytován u chasidského ševce Abrahama Herskoviče. O život chasidů se živě zajímal, své dojmy pak uložil do slavného povídkového souboru z chasidského prostředí *Golet v údolí*. Také náhodský rodák Egon Hostovský při hledání vlastních kořenů cestoval na východ za chasidy. V románu *Dům bez pána* pak vypráví o své silné zkušenosti s chasidským způsobem života. Vzpomíná i na to, jak v Praze navštívil chasidskou modlitebnu.

Méně známá je skutečnost, že jeden z největších českých spisovatelů, Bohumil Hrabal, byl hluboce zasažen chasidskou duchovní tradicí. Pamatuji si tu chvíli, kdy jsem v předmluvě *Utrpení starého Werthera* četl Hrabalovu větu, že strýc Pepin měl v sobě něco ze záračného chasidského rabína. Na chvíli se mi zatajil dech. Jako by se ve mně najednou propojily světy a zajiskřily o sebe. Ano, geniální vypravěč strýc Pepin jako chasidský rabín! Pořád se z toho nemůžu vzpamatovat...

Existuje nějaký podstatný rozdíl mezi Jiřím Langerem a jeho literárním zachycením světa chasidů a přístupem například Martina Bubera, Elieho Wiesela nebo Abrahama Joshuy Heschela, kterým se v knize také věnujete?

Vznik Langerovy knihy *Devět bran* považuji za literární zázrak. Je to, myslím, přelomová událost v dějinách české literatury, srovnatelná se vznikem Máchova *Máje*, Erbenovy *Kytice* nebo *Babičky* Boženy Němcové. Langer je mistrem českého jazyka, zároveň je zasvěceným znalcem chasidismu a kabaly a ovšem také jazyka jidiš a hebrejštiny. Domnívám se, že v Langerově knize je geniálním způsobem vyjádřen osobitý náboj chasidské duchovní tradice. V jeho vypravěčském gestu se mísí nefalšované dojetí s dobrosrdečnou parodií, svaté zanicení s uvážlivým odstupem, lyrická

něha s rafinovanou ironií, bujarý smích se slzami rozčarování, niterné rozechvění s rozpustilou hrou, svědectví o mystických hlubinách s prostořekou radostí z vyprávění.

Ano, Langerova kniha, to je „mlčenlivý křik chromého tanečníka“, jak by řekl Nachman z Braclavi. Křik vycházející ze srdce, které „je jen proto celé, že je zlomené“. Víc k tomu nedokážu říct. O nic podobného jsem nikde jinde ani nezavádl.

Je chasidské vyprávění „chasidským vyprávěním“ prostě proto, že vychází z tohoto prostředí, nebo musí splňovat ještě další předpoklady, aby jim bylo?

PAVEL HOŠEK
Chasidské příběhy
Mezi židovskou mystikou a krásnou literaturou
CENTRUM PRO STUDIUM DEMOKRACIE A KULTURY

Sousloví „chasidský příběh“ má dva významy, které stojí za to odlišit. Ten původní význam, který mu dávají sami chasidé, je mystický. V mystickém významu je chasidský příběh pokračováním svatého světla, které vycházelo z reboho slov a činů. Světlo, které obklopovalo reboho, se odívá do vyprávění o jeho činech. Vtěluje se do příběhů. A kdykoli jsou ty příběhy znovu vyprávěny, pokračuje proudění svatého světla. Chasidé toto tajemství vysvětlují následujícím způsobem: osobnost reboho je vlastně „ztělesnění Tóry“. A v Tóře, jak známo, je ukryto svaté světlo. Každý, kdo Tóru studuje, vystavuje se tomuto světlu. A je-li reboho něco jako „krácející Tóra“, také on září světlem. Z jeho slov a skutků proudí svatá záře, která pokračuje i ve vyprávění o jeho životě.

V širším smyslu je možné hovořit o chasidských příbězích jako o literárním

ztvárnění života chasidských obcí. V tomto širším smyslu samozřejmě nemusí být hlavním hrdinou příběhu reboho, nemusí se jednat o jeho moudrá slova a svaté činy. Do této kategorie pak můžeme zahrnout povídky či romány Jicchaka Lejba Perece, Ivana Olbrachta, Elieho Wiesela, Chaima Potoka, Isaaca Bashevisa Singera nebo Šmuela Josefa Agnony.

Čím je dáno, že se chasidská vyprávění těší zájmu a oblíbě rozmanitě názorově nebo nábožensky orientovaných čtenářů? Spočívá to v jejich, řekněme, „ekumenickém potenciálu“?

Pokud chasidskou vypravěčskou tradici přirovnáme k řece, tato řeka v průběhu dějin opustila své koryto, vystoupila z břehů a rozlila se široko daleko mimo původní řečiště. Zasáhla miliony lidí mimo chasidskou komunitu i mimo hranice židovské národní pospolitosti. Podobně jako židovské anekdoty. Proč? Možná proto, že obsahem chasidských vyprávění je určité obecně srozumitelné a nanejvýš zemité pojetí lidství. Je to uvažování nad tím, „jak se to dělá být člověk“, uvažování ve formě historek a krátkých povídek. Je to „umění žít“ ve tvaru příběhu. Umění, ve kterém se vzájemně prostupují milosrdenství, humor, prastará židovská moudrost a velkorysý přítakání člověku v jeho lesku i v jeho bídě, v jeho vznešenosti i v jeho slabosti.

Chasidské příběhy s neotřesitelnou jistotou počítají s Boží existencí a jedinečným vztahem mezi Hospodinem a židovským národem. S velkým zájmem je ale čtou i lidé, kteří o existenci Boha a nyvolnosti Izraele pochybují nebo v ně nevěří vůbec. Dávají ty příběhy smysl i ve světě bez Boha?

Chasidské příběhy víru předpokládají, ale zároveň počítají s tím, že v životě nastávají situace, kdy se člověku víry nedostává, kdy ho přemáhají pochybnosti nebo se ho zmocňuje zoufalství. Chasidské příběhy na rozdíl od náboženských traktátů nemoralizují a nepoučují. Vypravěč nikdy netlačí na pilu, nesnaží se urputně přesvědčovat o nějaké abstraktní pravdě. Každý si nabere podle toho, jak hlubokou má lžici. Každý má svobodu považovat duchovní rovinu chasidských příběhů za pouhý folklor či národopisný kolorit. Všechno záleží na posluchači.

(pokračování na str. 20)

MANNŮV KOUZELNÍK

O nové knize autora, žijícího střídavě v Čechách a v Německu

Když se mluví nebo píše o Jindřichu Mannovi, dříve nebo později přijde na přetřes informace, že jeho dědečkem je známý německý spisovatel Heinrich Mann a otcem také docela známý český pišící autor Ludvík Aškenazy. Můžete se o tom dočíst mimo jiné i v rozhovoru, který s J. Mannem *Rch* otiskl v březnovém čísle roku 2018. V této souvislosti se dostavuje očekávání, že takto oboustranně zatížený člověk nezůstane jen u filmu, kterému se Mann věnoval zejména v letech emigrace po roce 1968 v západním Německu, ale dříve či později se bude věnovat také literatuře.

A k tomu také došlo. Roku 2008 vydal v nakladatelství Rowohlt knihu *Prag, poste restante*, v níž osobitým způsobem zpracoval složitou historii pražské rodiny Mannů, tj. své matky Leonie (která se po válce provdala za spisovatele Ludvíka Aškenazyho), její matky Marie, roz. Kahnové, jež byla první manželkou německého autora Heinricha Manna a po rozvodu s ním se roku 1933 vrátila do rodné Prahy, aby pak na vlastní kůži zažila nacistickou perzekuci, včetně věznění v Terezíně. Vzpomínky vzbudily velký ohlas a roku 2012 vydalo českou, autorem přeloženou a přepracovanou verzi této knihy (s titulem *Poste restante*) nakladatelství Labyrint. Loni vydalo totéž nakladatelství Mannovu druhou knihu, složenou ze tří novel a nazvanou *Lední medvěd*.

TŘETÍ KNIHA

Na sklonku minulého roku vyšla, opět v nakladatelství Labyrint, autorova třetí kniha, román *Stříbrný kouzelník*. V případě *Poste restante* a do jisté míry i *Ledního medvěda* by se možná dalo ještě hovořit o tom, že v určitém věku se člověk ohlédne za svým životem, původem a osudem a napíše o tom knihu. Zda se jedná o spisovatele, se potom pozná, pokud dotyčný píše dál. A to je případ *Stříbrného kouzelníka*. Navazuje na styl a jazyk předcházejících textů, dokonce se vrací i k tématům už využitým, současně je ale knihou, která do žánru autobiografické literatury nespadá. Je rozdělená do dvou částí, které spojují určité společné detaily a také to,

že jak první z nich, *Stříbrného kouzelníka*, tak druhou, nazvanou *Perský princ*, vypráví po způsobu *Tisíce a jedné noci* nebo také *Obsluhoval jsem anglického krále* jisté Rebece vypravěč, který je i není jeden a týž.

Děj se posouvá a čtenář si říká, není to pravděpodobné, ale konečně, mohlo by to tak být. Vlastně jaképak mohlo, ono to tak je. Nebo bylo? Věřit se tomu úplně nedá, ale na druhé straně, příběh je od toho, aby věci to sebe zapadaly a čtenáře překvapovaly právě tím, že děj najednou pokračuje, i když se zdálo, že už to dál nepůjde. Skutečnost románu není skutečnost zkušenosti, a pokud je přesvědčivá, staví spíš na tom, co autor zná, než na tom, co ví. V knize se poměr mezi zná a ví stále zvětšuje ve prospěch toho prvního, a to způsobuje, že i ty nejkrkolomnější náhody nakonec čtenář vnímá jako přirozené a věří, že tak a nijak jinak se to stalo a muselo stát. Funguje tu to zásadní, co dělá literaturu literaturou, totiž že tato nekřísí skutečnost, ale oživuje možnosti.

Protagonista (nebo protagonisté) *Stříbrného kouzelníka* putuje jako jakýsi lehce melancholický pikaro světem, který je složitý, ale ne zcela nepřehledný. Jsou tu kouzelníci i národní umělkyně, fízlové a estébáci, padesátá léta i ten osmašedesátý, vedoucí někoho do emigrace a jiného do strany, rozmanité kulisy pro mnohé příležitosti. A také ráj, svého druhu ráj, který se ukrývá za berlínskou zdí, o který se člověk může pokusit a dostat se do něj. Občas živý nebo – a to mnohem častěji – až po smrti, jak je to dáno v řádu světa.

Světa vymezeného vinohradskými ulicemi a berlínskou zdí, zadržovanými hranicemi a tramvajovými kolejemi, který přes všechny překážky jistě možnosti poskytuje. Jde o to je oživit. To se Jindřichu Mannovi ve *Stříbrném kouzelníku* podařilo v míře, která možnostem dává zdání skutečnosti. A občas – to je vůbec velká přednost dobré četby – možná i životům nás čtenářů. **jd**

Jindřich Mann: *Stříbrný kouzelník*. Vydalo nakladatelství Labyrint v roce 2022. 286 stran, pevná vazba. Cena 400 Kč.

VŠECHNO ZÁLEŽÍ NA POSLUCHAČI

(dokončení ze str. 7)

Změnil dlouhodobý kontakt se světem chasidů prostřednictvím studia chasidských vyprávění a souvisejících textů něco konkrétního ve vašem životě a názorech?

Ano. Ty zvláštní příběhy docela radikálně změnilly můj pohled na svět. Nikdy nezapomenu na tu chvíli, kdy jsem poprvé otevřel knihu chasidských historek. Seděl jsem venku na lavičce, slunce svítilo a ve vzduchu bylo cítit jaro. Začel jsem se do vyprávění a najednou jako bych přestal vnímat čas a prostor kolem sebe. Jako bych se dostal do stavu lehkého vytržení. A pak najednou všude kolem mě, ale taky někde hluboko ve mně začalo slabounce pršet... A stránky otevřené knihy, nad kterou jsem se nakláněl, se zatřpytily kulatými kapkami...

Bohumil Hrabal říká, že díky chasidským příběhům vnímal maličké, těsně vedle sebe nalepené domky milovaného Nymburka jako chasidský štetl někde v Haliči. Já mám podobnou zkušenost s krajem, v němž bydlím. Díky chasidským příběhům vnímám lesnaté kopce a údolí Posázaví jako krajinu hlubokých karpatských lešů, ze kterých se kdysi vynořil Baal Šem Tov se svým záračným učením. Procházím hustými posázavskými lesy, poslouchám, jak cvrlikají ptáci a vítr šustí v korunách stromů, a mám pocit, že jsem na Podkarpatské Rusi. A že všude kolem mě se tetelí jiskérky svatého světla, prostupující veškeré stvoření...

Co byste čtenářům chasidských příběhů doporučil a před čím byste je případně varoval?

Myslím, že čtenář chasidských příběhů by si neměl chasidy idealizovat. Neměl by si je představovat jako anděly v lidské podobě. Pokud si vytvoří iluzi, že chasidé se při chůzi snad ani nedotýkají země, bude zklamán, a dost možná trpce, až se s nimi setká, třeba někde v New Yorku nebo v Jeruzalémě. Zjistí, že jsou to obyčejní smrtelníci s dobrými i špatnými vlastnostmi.

Ale přes všechnu tu lidskou, někdy až příliš lidskou realitu chasidských pospolitostí bych si dovolil trvat na tom, že chasidské příběhy jsou nadány zvláštním, nepopsatelným kouzlem. Myslím, že se v nich třpytí něco, co není z tohoto světa. **JIŘÍ DANÍČEK**